

УДК 347.615

К.М. Глиняна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА НА УТРИМАННЯ

Сімейне законодавство традиційно виконує складну роль у процесі регулювання внутрішньосімейних конфліктів, у тому числі тих, що виникають на підґрунті особистих і майнових відносин. Як свідчить практика, такі конфлікти можуть закінчуватися розпадом сім'ї, розірванням шлюбу.

Проблемами правового регулювання розірвання шлюбу в різні часи займалися українські й російські вчені-юристи радянського і сучасного періодів в галузі цивільного та сімейного права: М.В. Антокольська, Е. Белогорська, А.М. Беляєва, Я.Р. Веберс, Е.М. Ворожейкин, П. Єршова, А.І. Заговорський, І.М. Кузнєцова, А.М. Нечаєва, А.І. Пергамент, З.В. Ромовська, В.А. Рясенцев, Г.М. Свердлов, В.П. Шахматов, Ю. Юрбургський, В.А. Ясенцев.

Питання про розірвання шлюбу також можна розглядати з двох точок зору. З погляду морального воно, зрозуміло, є небажане, суперечне ідеї шлюбу в тому визначенні, яке дав йому Модестин і яке було визнане гідним християнського світогляду і прийняте імператором Юстиніаном у Дигестах і в Інституціях. Але закон юридичний часто має за мету завдання менш піднесені, ніж моральний, і під впливом потреб співжиття може встановити інші норми, ніж останній. З цього погляду розлучення не може бути визнане суперечним поняттю про шлюб, як стверджують деякі дослідники, що не бачать можливості встановити зв'язок між визначенням Модестина і законом римським про свободу розлучення.

Разом з тим проблема розлучення має не лише теоретичний інтерес, але й практичне значення.

Процес кардинального оновлення цивільного та сімейного законодавства України поставив на порядок денний питання не тільки трансформації регулювання відповідної галузі суспільних відносин, але й реформування всієї правової системи з її інститутами та механізмами функціонування.

Помітне місце поміж шлюбно-сімейних правовідносин посідають правовідносини, які формуються у зв'язку з правовим регулюванням припинення шлюбу шляхом його розірвання.

У сучасних умовах розвитку шлюбно-сімейних відносин розлучення залишається найпоширенішою формою припинення шлюбу за життя подружжя.

У результаті реалізації суб'єктивного права на розлучення для кожного з подружжя настають відповідні наслідки, що передбачені чинним сімейним законодавством. Коло таких наслідків є достатньо широким, бо в результаті розлучення найчастіше припиняються одні правовідносини, змінюються і виникають інші. При цьому слід зазначити, що одні правовідносини припиняються одразу після розлучення, інші можуть зберігатися або за бажанням подружжя, або за прямою вказівкою закону. Одними з найпоширеніших правовідносин майнового характеру, які зберігаються після розірвання шлюбу, є аліментні відносини.

Під аліментами розуміється утримання, яке одна особа зобов'язана надавати іншій особі, з якою вона знаходиться в сімейних правовідносинах, за наявності умов, передбачених законом або договором. На думку деяких авторів, поняття “утримання” та “аліменти” є тотожними [1, с. 111; 2, с. 8].

Стосовно аліментних правовідносин це твердження справедливе. Однак загальом поняття “утримання” ширше за поняття “аліменти”.

Для сімейних правовідносин характерним є принцип взаємної моральної та матеріальної підтримки. Це одна з визначних рис сім'ї. Дружина і чоловік зобов'язані матеріально підтримувати один одного. Як слушно зазначає З. Ромовська, обов'язок матеріальної підтримки одним із подружжя виникає з моменту реєстрації шлюбу і має моральний та юридичний характер з моменту появи необхідних для цього підстав [3, с. 53].

При розірванні шлюбу, на відміну від визнання його недійсним, права та обов'язки подружжя не анулюються. Тому розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло в неї під час шлюбу.

Відповідно до ст. 76 СК України, той з подружжя, хто є непрацездатним і потребує матеріальної допомоги, має право на одержання аліментів від іншого з подружжя, якщо той спроможний виплачувати їх не тільки під час перебування у шлюбі, а й після його розірвання і якщо той з подружжя, хто вимагає аліменти, став непрацездатним до розірвання шлюбу або протягом року від дня його розірвання. Отже, для наявності аліментних зобов'язань між колишнім подружжям необхідно, щоб той з подружжя, хто вимагає аліменти, був непрацездатним і потребував матеріальної допомоги, а той з подружжя, від кого вимагають аліменти, був спроможний їх виплачувати.

Особа має право на утримання і тоді, коли вона стала інвалідом після того, як минув один рік від дня розірвання шлюбу, якщо її інвалідність була результатом протиправної поведінки щодо неї колишнього чоловіка, колишньої дружини під час шлюбу.

Якщо на момент розірвання шлюбу дружині, чоловікові до досягнення встановленого законом пенсійного віку залишилося не більш як п'ять років, вона (він) матимуть право на утримання після досягнення цього пенсійного віку за умови, що в шлюбі вони спільно проживали не менш як десять років.

Якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості здобути освіту, працювати, обійняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним. Але за умови, що потребує матеріальної допомоги і якщо колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання в такому разі триває протягом трьох років від дня розірвання шлюбу. Факт непрацездатності того з подружжя, хто вимагає аліменти, у цьому разі встановлювати не треба.

Права та обов'язки подружжя стосовно утримання передбачені розділом 9 СК України, де визначаються способи надання утримання, час, з якого вони сплачуються, визначення розміру аліментів одного з подружжя за рішенням суду

[4, с. 133-158], припинення права одного з подружжя на утримання [5, с. 19] тощо.

Майнові права та обов'язки подружжя, що виникають під час шлюбу, поширюють юридичні наслідки реалізації зазначених правовідносин на осіб, що розірвали шлюб, а також на відносини з іншими особами (дітьми) [6, с. 42]. Наприклад, реалізація жінкою (чоловіком) свого права на материнство (батьківство), що передбачено ст.ст. 49-50 СК України, навіть після припинення шлюбних відносин не звільняє батьків від зобов'язань утримувати дитину до досягнення нею повноліття (ст. 180 СК) або до 23 років, якщо дитина продовжує навчання і потребує матеріальної допомоги (ст. 199 СК).

Водночас треба мати на увазі, що законом встановлені винятки із зазначеного правила. Так, відповідно до ст. 188 СК, батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину, якщо її дохід набагато перевищує дохід кожного з них і повністю забезпечує її потреби.

Аліментні зобов'язання щодо утримання батьками своїх неповнолітніх дітей – це правовідносини, внаслідок яких батьки зобов'язані утримувати цих дітей [7, с. 55]. Підставою їх виникнення є сукупність таких юридичних фактів: 1) кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене у встановленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними; 2) вік особи, яку батьки зобов'язані утримувати, тобто вік особи, яка має правовий статус дитини [8, с. 266].

Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи розлучені. Цей обов'язок зберігається й у тому разі, коли дитина народилася в шлюбі, який згодом було визнано недійсним [9, с. 37].

Цей обов'язок не припиняється і в разі позбавлення батьків батьківських прав (ст. 166 СК України).

Обов'язок утримувати дитину – це моральне і найважливіше правове зобов'язання батьків [10, с. 35]. Батьки можуть за домовленістю між собою визначити способи виконання обов'язку утримувати дитину (ст. 181 СК). При цьому вони можуть укласти договір про сплату аліментів на дитину, умови якого (про розмір аліментів, строки їх присудження й виплати тощо) не повинні порушувати права дитини, встановлені СК (ст. 189 СК України). Договір укладається в письмовій формі й нотаріально посвідчується. У разі невиконання одним з батьків його обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса, що не виключає можливості стягнення їх у судовому порядку.

Якщо між колишнім подружжям немає домовленості щодо утримання дитини, зазначене питання вирішується в судовому порядку. При вирішенні цього питання суд, відповідно до ст. 182 СК України, вирішує такі питання: 1) стан здоров'я та матеріальне становище дитини; 2) стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; 3) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; 4) інші обставини, що мають суттєве значення.

У зв'язку з цим у кожному конкретному випадку суд визначає розмір аліментів з урахуванням зазначених вище обставин. Водночас при визначенні частки

заробітку (доходу) того з батьків, з кого присуджене стягнення аліментів, суд має враховувати, що загальний обсяг усіх відрахувань при кожній виплаті заробітної плати не може перевищувати 50 % заробітку, який має виплачуватися працівникові [11]. Це обмеження не поширюється на відрахування від заробітної плати осіб, які відбувають покарання у вигляді виправних робіт, і на стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. У цих випадках розмір відрахувань не може перевищувати 70 %.

Розмір аліментів на одну дитину за жодних обставин не може бути меншим від неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ст. 182 СК України). Відповідно до ст. 191 СК України, аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову. Слід відзначити, що при злісному ухиленні батьків від сплати аліментів на дитину вони підлягають притягненню до кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України [12].

Стаття 173 СК України закріплює принцип роздільності майна батьків та дітей. Зазначений принцип має велике значення при здійсненні батьками та дітьми правомочностей власності, а також у разі поділу спільного майна подружжя. При цьому речі, які належать дітям, взагалі не повинні враховуватися. Таке розмежування майнових прав дорослих і неповнолітніх членів сім'ї спрямоване насамперед на захист майнових прав дитини.

Література

1. Рясенцев В.А. Семейное право. – М., 1971.
2. Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2002.
3. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. – Львов, 1985.
4. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / Під ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2003.
5. Шишагина Н.А. Правовое регулирование отношений между супругами по предоставлению содержания: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1975.
6. Кудрявцев О.Н. Правовые отношения между родителями и детьми. – Х., 1975.
7. Савченко Л. Обов'язки батьків по вихованню дітей // Право України. – 1997. – № 5.
8. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / Під ред. Ю.С. Червоного. – К.: Істина, 2003.
9. Черняков К.К. Установление и прекращение родительских прав и обязанностей. – М.: Юрид. лит., 1975.
10. Кузьмичева Л.А., Жилинкова В.И. Личные права и обязанности родителей и детей. – К., 1991.
11. Про виконавче провадження: Закон України, ст. 70 // Голос України. – 1999. – 2 черв. (№ 98).
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 164.